

досвіду емоційно-ціннісного ставлення до дійсності, наповнення музичного навчання дітей радістю відкриттів і здобутків.

Якими будуть ці нові концептуальні підходи? Відповісти на це запитання поки що важко через слабку теоретичну базу музичної педагогіки вищої школи. Проте можна прогнозувати, що нові інформаційні технології, використання здобутків як національної, так і світової педагогіки дасть змогу створити таку методичну систему професійної підготовки майбутніх учителів музики, яка забезпечуватиме розв'язання сьогodнішніх проблем і суперечностей навчального процесу на музичних факультетах. Цьому сприятиме системний підхід до аналізу навчально-виховного процесу на музичному факультеті, першочергове усунення тих недоречностей, які суперечать педагогічним закономірностям. І виправляти їх потрібно насамперед педагогічними засобами, бо їх природа педагогічна, точніше, антипедагогічна.

Можна сформулювати поставлене запитання й по-іншому: *Які здобутки музичної педагогіки вищої школи ми хотіли б узяти в наступне століття?* Але це вже тема для іншої статті.

Людмила Масол

МУЗИЧНЕ ВИКОНАВСТВО ЯК КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ КУРСУ З ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

Гуманітаризація сучасної освіти, що охоплює всі її ланки від школи до вузу, належить до пріоритетних напрямів удосконалення навчально-виховного процесу і передбачає підвищення значущості художньо-культурологічних дисциплін. У вищій школі курс теорії та історії світової культури (або української та зарубіжної культури) в останні роки дістав статус обов'язкової дисципліни гуманітарного циклу, що викладається для всіх без винятку студентів. Надруковано серію програм, навчальних посібників, серед яких «Історія світової культури» та «Історія світової культури. Культурні регіони», підготовлені авторськими колективами на чолі з Л.Левчук [1;2], «Основи художньої культури» за ред. В.Лозового [3], «Українська культура: Історія і сучасність» за ред. С.Черепанової [4], «Українська та зарубіжна культура» за ред. М.Заковича [5] та ін.

У середній школі курс «Світова художня культура» певний час був факультативним і викладався за перекладеними і частково адаптованими (доповненими українським матеріалом) програмами, розробленими за концепцією Л.Предтеченської [6]. У зв'язку зі скороченням годин на факультативи в загальноосвітніх школах сьогodні такі заняття проводять лише в поодиноких закладах нового типу – гімназіях, ліцеях, колегіумах. Проте вони практично не мають дидактичного і методичного забезпечення – підручників, альбомів ілюстрацій, відео- і фонохрестоматій тощо.

У 1997 р. на замовлення Міністерства освіти України група вчених (О.Костюк, Л.Левчук, О.Рудницька, Л.Масол та ін.) розробила проект державного стандарту загальної середньої освіти в галузі «Художня культура» [7]. В останньому з опублікованих варіантів проекту галузь дістала назву «Культурознавство», а в 2000 р. автором статті запропоновано новий варіант назви галузі – «Естетична культура». Проектом передбачено введення в усі загальноосвітні школи навчального курсу «Художня культура», що орієнтовно складатиметься з двох предметів «Художня культура України» (8-9 кл.) і «Художня культура світу» (10-11 кл.). Згідно з цією моделлю співробітниками лабораторії естетичного виховання Інституту проблем виховання АПН України розроблено експериментальні навчальні програми, які затвердила Комісія з дисциплін художньо-естетичного циклу Науково-методичної Ради Міністерства освіти України [8; 9].

Курс «Художня культура України», програму якого підготував авторський колектив під керівництвом Л. Масол, покликаний допомогти учням опанувати вітчизняну культурно-мистецьку спадщину, зокрема й шляхом залучення їх до різних форм практичної діяльності, що забезпечує набуття художнього досвіду з чіткою проекцією на постійне художньо-естетичне самовдосконалення. Він має узагальнити й систематизувати знання, вміння та уявлення учнів, які вони дістали під час попереднього вивчення українського народного і професійного мистецтва, пробудити особистісно-ціннісне ставлення до мистецтва в розмаїтті його жанрів і стилів, сприяти вихованню патріотизму як складної і багатогранної моральної якості особистості, формуванню здатності до художньо-творчої самореалізації.

Виклад змісту курсу ґрунтується на поєднанні *історико-культурного* і *жанрово-тематичного* принципів. Культурологічні засади його побудови орієнтують на цілісне опанування фактів, явищ, понять, зв'язків, тобто всіх компонентів художньої культури, котру розглянуто як феномен, що охоплює не тільки твори мистецтва як сукупність художніх цінностей, а й процес їх творення (діяльність митців), культуру сприймання і розуміння, збереження і розповсюдження.

Курс «Художня культура світу», згідно з ідеєю Л. Левчук, побудовано за принципом культурних регіонів світу, визначених ЮНЕСКО, – європейським, арабо-мусульманським, далекосхідним, індійським, африканським, латино-американським і північно-американським. Програма курсу (автор Н. Миропольська) покликана залучити школярів до світової культури через ознайомлення з мистецькими домінантами кожного культурного регіону.

Таким чином, у перебігу вивчення двох курсів вибудовується система часо-просторових координат, що дає змогу старшокласникам орієнтуватися як в історичному (вітчизняна культура), так і в географічному (світова культура) вимірах розвитку культури.

Вивчення вищезазначених курсів має забезпечити формування у випускників шкіл цілісної художньої картини світу, подолання мозаїчності художнього сприймання і фрагментарності мислення на основі інтегративного підходу.

Методологічні засади педагогічної інтеграції, зокрема й у змісті освіти, розробляє багато вчених (С. Гончаренко, В. Ільченко, С. Клепко, Я. Кміт, І. Козловська, І. Кулагін, Є. Романенко, О. Савченко, А. Урсул та ін.), розкриваючи сутність інтеграційних процесів як взаємозалежність, взаємозв'язок, взаємодію між елементами цілісної педагогічної системи або компонентами змісту. Орієнтація педагогіки на цілісність художньо-культурологічних знань і уявлень учнів ґрунтується на сучасних положеннях філософсько-естетичної думки про єдність буття і культури, зв'язок художніх явищ і процесів (А. Зісь, М. Каган, В. Личкова, Ю. Легенький, О. Лосев, Ю. Лотман, Ф. Шміт та ін.), на висновках психологів про цілісність людської особистості та її психічних процесів (І. Бех, М. Ковальчук, В. Мерлін, С. Рубінштейн та ін.).

Незважаючи на певну відмінність у структурній побудові двох зазначених вище курсів, разом вони становлять єдиний цикл, що має внутрішні системоутворюючі зв'язки. Вивчення української культури у 8-9 класах передбачає ознайомлення з вітчизняними художніми цінностями в історичній перспективі і контексті загальносвітових культуротворчих процесів, а опанування світової культурно-мистецької спадщини відповідно забезпечує її зв'язки з аналогічними явищами і процесами, що відбувалися і відбуваються в Україні. Об'єктивним об'єднуючим чинником є також система видів і жанрів мистецтва, якому притаманні особливості естетичного універсалізму, специфічна символічно-образна мова, що не потребує «дослівного перекладу» з мовного коду одного типу культури на інший.

Генералізованими змістовими лініями обох курсів є види мистецтв – музичне, образотворче, хореографічне, театральне, екранні, що домінують як складові вітчизняної і зарубіжної художньої культури. У межах окремих видів мистецтв також можна

простежити своєрідні наскрізні лінії. Наприклад, народне, професійне (академічне) і культове (сакральне) мистецтво, що існує в будь-якій культурі, або жанрово-видова класифікація образотворчого мистецтва (живопис, графіка, скульптура, архітектура, декоративно-ужиткове мистецтво) чи аналогічна класифікація музичного мистецтва (вокальна, інструментальна, музично-театральна та інші види творчості).

Розглядаючи музичну культуру як єдність художніх цінностей (композиторська творчість), їх поширення і споживання (виконавство, концертне життя, засоби масової комунікації), усвідомлення і збереження (система закладів освіти, науки, культури), у змісті вітчизняної і зарубіжної культури виділяють відповідні блоки матеріалу. Так, наприклад, зміст курсів художньої культури України та художньої культури світу, що охоплює блоки музичного мистецтва вміщує обов'язково в тому чи іншому обсязі огляди як композиторської творчості, так і виконавських традицій. Це відбито в опублікованих експериментальних програмах і в навчальних посібниках, підготовлених і рекомендованих до друку.

Розглянемо, яку саме навчальну інформацію з музичного виконавства включено до змісту розділів курсів.

Курс «Художня культура України»

Тема «Музична культура стародавньої доби».

Передбачено ознайомлення учнів з первісними інструментами епохи палеоліту, репрезентованими археологічними знахідками з Мезинської стоянки на Чернігівщині (шумові та ударні інструменти), а також музично-виконавськими традиціями епохи Київської держави, зокрема мистецтвом скоморохів (фрески Софійського собору в Києві), ратною музикою і мистецтвом гусярів («Слово о полку Ігоревім»).

Тема «Народна музична творчість».

У межах узагальненої жанрової класифікації українських народних пісень – обрядовий, побутовий, епічний фольклор – учні мають змогу ознайомлюватися з виконавством на українських народних інструментах (кобза, ліра, трембіта, «троїсті музики» тощо), з особливостями імпровізаційного мистецтва кобзарів і лірників (О.Вересая, А.Гребеня та ін.).

Тема «Музична культура ХУІ-ХУІІІ ст.».

Опанування самотутніх традицій українського церковного співу сприяє набуттю знань про різновиди знаменного розспіву і партесну хорову культуру, тобто про монодичний і багатоголосний спів, про майстерність церковних співаків, які переважно «з голосу» і «з пам'яті» вивчали значну кількість духовних піснеспівів, про вплив українських музик – виконавців, регентів і педагогів – на формування хорових традицій російської культури.

Тема «Музична культура ХІХ - початку ХХ ст.».

Матеріали розділу дають уявлення про створення в Україні музично-хорових осередків, гуртків і товариств, про рух за поширення національної, зокрема й народної музики; про відкриття перших консерваторій та інших навчальних закладів у Києві, Харкові, Одесі, Львові для підготовки виконавців-професіоналів; про формування національних акторських кадрів у музично-театральній сфері; про видатних представників українського музичного виконавства тієї доби (С.Крушельницька та ін.).

Тема «Сучасні напрямки «молодіжної музичної культури».

Враховуючи запити і потреби старшокласників, особливе місце в курсі відведено огляду популярних у середовищі молоді музичних жанрів (джаз, рок, поп, реп), особливостей виконавства, інструментарію, мережі конкурсів і фестивалів, зокрема й найпопулярнішому з них – «Червона рута», який має важливе національно-культурне значення.

Тема «Музичне виконавство, освіта, наука сучасності».

Спеціально присвячено окрему тему курсу ознайомленню з виконавською творчістю провідних мистецьких колективів України – симфонічних, камерних, духових оркестрів, хорових капел; з досягненнями окремих митців – представників виконавських шкіл (вокал, фортепіано, орган, скрипка, флейта, бандура, баян тощо).

Тема «Музична культура української діаспори».

Окрім творчості композиторів українського походження з країн Європи, США, Канади, Австралії, тощо вивчатиметься виконавське мистецтво відомих співаків, інструменталістів, диригентів хорів і оркестрів. Акцентується роль хорових та інструментальних колективів у поширенні української пісні у світі (капела бандуристів ім. Т.Шевченка з Детройта, хор ім. О.Кошиця тощо).

Тема «Музична культура рідного краю».

Програмою передбачено, що за розвитком сучасних виконавських традицій учні спостерігатимуть, слухаючи музику в «живому» виконанні як окремих митців, так і різних за складом творчих колективів, зокрема й аматорських, дитячо-юнацьких. Отже, уявлення про загальнонаціональні музично-виконавські традиції доповнюватимуться і збагачуватимуться матеріалами краєзнавчого характеру.

Таким чином, в учнів формується цілісна картина розвитку музичного виконавства в Україні, що включає його вокально-хоровий та інструментальний різновиди, професійне і народне мистецтво, духовну і світську культуру.

Курс «Художня культура світу»

Розділ 1.Європейський культурний регіон.

Тема «Греція». Акцентується значення Греції у формуванні різних форм виконавства – мистецтва аедів, народних поетів, співаків і композиторів, кіфаристів, виконавців на духовому інструменті авлосі. Музика відігравала велику роль у трагедіях і комедіях: хор супроводжував виставу, трактував події, що відбувалися на сцені. Не випадково ліра, грецький інструмент, на якому грав легендарний Орфей, є визнаною у всьому світі емблемою музики, мистецтва.

Тема «Італія». У вивченні італійської музичної культури значна увага надається формуванню мистецтва оперного співу, зокрема унікальному явищу в царині музичного виконавства, яким є стиль бель канто, а також всесвітньому значенню творчості видатних представників італійської вокальної школи співаків-віртуозів, зокрема Б.Джиллі, Е.Карузо, Л.Паваротті, М.Батістіні, Т.Руффо, А.Патті, диригентів театру Ла Скала (А.Тосканіні).

Теми «Німеччина» й «Австрія» присвячено висвітленню творчості великих композиторів Й.С.Баха, Л. ван Бетховена, Й.Гайдна, В.-А.Моцарта, Й.Штрауса. Кожен з них був водночас видатним виконавцем своєї епохи: кантор церкви св.Фоми Бах – неперевершеним органістом, Бетховен – піаністом-імпровізатором, Гайдн і Штраус – блискучими диригентами. Геніальний Моцарт (вундеркінд) став за життя легендою не тільки завдяки феноменальній композиторській обдарованості, а й унікальній виконавській майстерності.

Теми «Франція» і «Англія». Музичну культуру цих європейських країн репрезентують виконавці неакадемічних напрямів, а саме: королева французьких шансоньє Едіт Піаф і славетна вокально-інструментальна рок-група «Бітлз». Імена цих музикантів-аматорів, «зірок естради» увійшли в історію світового музичного виконавства. Голос естрадної актриси Піаф символізував співуче серце Франції, чарував мільйони слухачів емоційною силою і драматизмом. Популярність ліверпульської четвірки зумовила виникнення явища бітломанії – суспільно-культурного руху цілого покоління молоді різних країн і континентів.

Тема «Слов'янські країни». У зв'язку з обмеженою кількістю годин, виділених на вивчення художньої культури світу загалом, підрозділі вивчають лише дві «музичні теми», а саме: «Ф.Шопен» і «Російський балет». Перша присвячена головним чином розгляду творчості великого польського поета фортепіано, яку, безперечно, неможливо повноцінно

зрозуміти без урахування характерних особливостей щопенівського виконавського стилю. Матеріали про мистецтво російського балету органічно поєднують художні здобутки як у сфері музики (П. Чайковський, І. Стравінський, С. Прокоф'єв), так і в галузі виконавства (Анна Павлова, Галина Уланова, Вацлав Ніжинський, Майя Плісецька та ін.).

Отже, європейський культурний простір є достатнім репрезентантом виконавських досягнень в історичній ретроспективі та на теренах сучасності.

Самобутність музичної культури інших регіонів світу – арабо-мусульманського, африканського, індійського, далекосхідного, латиноамериканського і північноамериканського – яскраво виявляється, щонайперше, на прикладі народних джерел музичної творчості і виконавства. Ознайомлення з різнобарвною тембровою палітрою звучання народних національних інструментів – арабських (дафа, ребаб) і африканських (комплекс ударних) країн, Індії (віна, ситар) і Китаю (цинь), з пісennими і танцювальними ритмами Америки (спірічуелс, блюз, джаз) безумовно збагатить художньо-образне мислення сучасного школяра.

Заключний розділ курсу «Простір культури і зустрічі в ньому» мов би в класичній тричастинній музичній формі АВА повертає учнів знову в Україну, розповідаючи про українців у світовій культурі, зокрема, про їхній внесок у виконавство (С. Крушельницька, П. Лещенко, В. Горовиць, С. Лифар).

Викладання курсу «Художня культура» зумовлює потребу в підготовці та виданні серії підручників і посібників нового покоління; сучасного навчально-методичного комплексу (альбомів, відео- і фонохрестоматій, словників, енциклопедій тощо).

Додаткові інформаційні матеріали вчитель може знайти в системі ІНТЕРНЕТ, де на електронних носіях є бази даних, каталоги, аудіо- і відеоінформація. Сьогодні на різноманітних сайтах можна віднайти інформацію про колекції компакт-дисків із записами класичної музики; автобіографії і фотографії митців, відеосюжети (кліпи) про популярних естрадних співаків («Бітлз» та ін.), каталоги конкурсів і фестивалів, фонди меморіальних музеїв, архівів, оперних театрів (Ла Скала) тощо.

За програмою курсу з художньої культури України автор статті підготував навчальний посібник для учнів 8-9 класів «Українська музична культура» і робочий зошит-хрестоматію до нього. Комплект побудовано на особистісно орієнтованій моделі навчання і виховання, принципі єдності навчання, виховання і розвитку, він враховує поліфункціональність освітньої системи (мотиваційну, інформаційну, контрольну-оцінювальну та інші функції), спрямовує на самореалізацію учнів у творчій музичній діяльності та перехід до музичної самоосвіти. Якщо традиційні навчальні книжки щонайперше відтворювали інформацію, яка закріплювала знання учнів, набуті на уроках, то підручники і посібники нового особистісно орієнтованого типу, окрім цього завдання, мають забезпечувати функцію самонавчання. Саме тому посібник «Українська музична культура» побудовано таким чином, щоб він охоплював чотирикомпонентну структуру змісту освіти (І. Лернер, В. Ледньов, О. Савченко та ін.):

- *систему знань* про українську музичну культуру в її історичному розвитку, різновидовій специфіці;
- *систему спеціальних умінь* (насамперед, пізнавальних, що виявляються в перебігу сприймання та аналізу-інтерпретації музичних творів різних стилів і жанрів);
- *досвід творчої діяльності* (систему пошуково-творчих і дослідницьких завдань, зокрема краєзнавчого характеру);
- *досвід емоційно-ціннісного ставлення* до мистецтва і до світу загалом як основа формування ціннісних художніх орієнтацій (система завдань, спрямованих на вираження учнями власних оцінних суджень, розвиток самостійного критичного мислення).

Завданням мотиваційного компонента є виявлення зацікавленості учнів українською музикою, формування стійких інтересів до вітчизняної культури. Для цього в кожний розділ посібника поряд з основним текстом введено спеціальний додатковий матеріал, що підсилює емоційне навантаження: цікаві історичні факти, висловлювання відомих митців, біографічні відомості, фрагменти з літературних, зокрема поетичних творів, документальні джерела.

Нові вимоги до побудови сучасної навчальної книжки стосуються й до апарату орієнтування й засвоєння, що має забезпечити підґрунтя для самонавчання учнів. Блок самостійної пізнавальної діяльності передбачає роботу з словниками та енциклопедіями, тобто засвоєння спеціальної термінології, потрібної для адекватного розуміння тексту. У навчальному посібнику важливу освітньо-виховну і розвивальну роль виконує багаторівнева система запитань і завдань, вміщених у кінці параграфів; вони стимулюють не тільки пам'ять, а й мислення учнів, спонукають до зіставлень і порівнянь різних музичних явищ в історії вітчизняної культури, до висловлювання власних суджень. Більшість з них передбачає попереднє прослуховування музичних творів, зокрема й у різних виконавських інтерпретаціях. Отже, без відповідної фонохрестоматії до курсу художньої культури опанування його змісту буде вельми проблематичним, через те завдання її підготовки одне з пріоритетних у найближчому майбутньому.

Література

1. Історія світової культури: Навч. посіб. / Керівник автор. колективу Л.Левчук. 2 вид. К., 1999.
2. Історія світової культури. Культурні регіони / За ред. Л.Левчук. К., 1997.
3. Основи художньої культури / За ред. В.О.Лозового. Ч.І-ІІІ. Харків., 1997-1999.
4. Українська культура: Історія і сучасність / За ред. С.Черепанової. Львів., 1997.
5. Українська та зарубіжна культура / За ред. М.Заковича. К. Знання, 2000.
6. Миртовая художественная культура. Программа факультативного курса для 9-11 классов общеобразовательной школы. К., 1989.
7. Державний стандарт загальної середньої освіти. Художня культура. (Проект) Підготували: О.Костюк, Л.Левчук, О.Рудницька, Л.Масол та ін.// Мистецтво та освіта. 1997. № 3. С.2-10.
8. Миропольська Н. Експериментальна програма «Художня культура світу» (10-11 кл.)// Мистецтво та освіта. 1999. № 1. С.18-25.
9. Масол Л., Коновець С., Комаровська О., Дремлюга М. Експериментальна програма «Художня культура України» (8-9 кл.)// Мистецтво та освіта. 1999. № 2. С.23-54.

Марія Ткач

СТАНОВЛЕННЯ ХУДОЖНЬОГО СВІТОВІДНОШЕННЯ ОСОБИСТОСТІ: НОВІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ

На порозі третього тисячоліття для сучасного світу, доведеного безконтрольним активізмом попереднього етапу розвитку цивілізації до межі екологічної і антропологічної катастрофи, потрібні пошуки альтернативних типів принципового відношення до світу. Нова постіндустріальна епоха, що прийшла на зміну індустріальному суспільству, зумовлює потреби в суттєвих змінах як у системі суспільних відносин, так і в життєво-практичній переорієнтації людини, змінах її світовідношення, становленні й розвитку нових світоглядних принципів і настанов.

Сучасна західноєвропейська філософська рефлексія відкриває нові виміри людського буття, порушує глибинні проблеми його осмислення і витлумачення в біокультурно-соціальному контексті. Нові методологічні підходи до розуміння сутності людини, спрямовані на усвідомлення людського буття в його трансцендентному вимірі, окреслюють досить широкий діапазон сучасних уявлень про «онтологічну сутність» людини, що спичиняють до зміни загальносвітоглядної парадигми людського